

Агресивно понашање у периоду детињства и адолесценције

Мс Љиљана Мунћан

Београд, 2026.

Садржај

УВОД	3
1. АДОЛЕСЦЕНЦИЈА И РИЗИЧНО ПОНАШАЊЕ.....	4
2. ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ АГРЕСИВНОСТИ.....	7
3. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА.....	10
4. АГРЕСИВНО ПОНАШАЊЕ У ПЕРИОДУ ДЕТИЊСТВА И АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ.....	13
5. ПРЕВЕНЦИЈА АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА У ПЕРИОДУ ДЕТИЊСТВА И АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ	17
ЗАКЉУЧАК	18
ЛИТЕРАТУРА	19

УВОД

Агресивно понашање код деце и адолесцената представља изазован и комплексан феномен који изискује дубоко истраживање из различитих перспектива. Ово понашање, обухватајући широк спектар израза, укључујући физичку и вербалну агресију, деструктивност и насиље, представља изразито значајну област посматрања и анализе у области развојне, психолошке, социолошке и образовне психологије.

Специфичности агресивног понашања код деце и адолесцената у фокусу су бројних научних истраживања, која имају за циљ разумевање разноврсних фактора који доприносе овом облику понашања.

Од утицаја породичних динамика и образовних околности, преко улоге медија и социокултурних чинилаца, до индивидуалних разлика и биолошких аспеката, сваки од ових аспеката представља важан део пузле агресивности у развојном периоду детињства и адолесценције.

Ова истраживања, наравно, не само што откривају изворе агресивног понашања, већ и пружају основу за дизајнирање ефикасних стратегија превенције и интервенције. Кроз комплексан приступ, можемо не само истражити узрочно-последичне везе агресивности, већ и створити основу за формирање подршке и ресурса који ће помоћи у изградњи здравијих и функционалнијих друштвених и емоционалних околности за децу и адолесценте.

О агресији се веома много говори, али не без разлога, јер је она одувек била присутна у животу људи и животиња. Савремени и цивилизовани свет у коме живимо преплављен је таласом агресије и деструктивног понашања, губитак наде, вере и љубави данашњег човека и многи други лични друштвени фактори.

Због свог великог значаја агресија је постала предмет проучавања многих наука: антропологије, социологије, психологије, психијатрије, филозофије, итд. Агресија са најкобнијим последицама по телесни и душевни развој је она која се испољава у породици.

На развој детета утичу:

- наслеђе од којег зависе особине личности, разне склоности, па и карактер;
- друштвена средина, првенствено породица, затим вршњаци, школа, масмедији, итд;
- лична активност;
- фактор судбине (Миливојевић, Драговић, 2012).

Предмет рада је агресивно понашање у периоду детињства и адолесценције.

Структура рада састоји се од пет делова.

У првом делу рада говори се о адолесценцији и ризичном понашању.

У другом делу рада говори се о приступу проблему агресивности.

У трећем делу рада говори се о појмовном одређењу агресивног понашања.

У четвртом делу рада говори се о агресивном понашању у периоду детињства и адолесценције.

У петом делу рада говори се о превенцији агресивног понашања у периоду детињства и адолесценције.

1. АДОЛЕСЦЕНЦИЈА И РИЗИЧНО ПОНАШАЊЕ

Увид у динамику адолесценције изузетно је значајан за разумевање и адресирање ризичног понашања у овом развојном периоду. Адолесцентска фаза представља период

истраживања, самоидентификације и формирања сопствених вредности, и у исто време, оно је време када су индивидуалци изложени различитим облицима ризика.

Ризично понашање у адолесценцији може се огледати кроз широк спектар активности, укључујући алкохол и другу субстанцу злоупотребу, непротивично сексуално понашање, антидруштвено падање и учешће у деликвентним поступцима. Узроци ризичног понашања током адолесценције могу бити разноврсни и долазе из различитих сфера учешћа, укључујући породичне, школске и друштвене контексте.

Породични фактори, као што су динамика породичних односа, присуство ауторитета и ниво подршке, имају директан утицај на ток адолесцентског развоја и склоност ка ризичном понашању. Неконтролисане породичне ситуације, недостатак подршке и лако доступне субстанце могу подстићи адолесценте на експериментисање са ризичним понашањем (Миливојевић, Драговић, 2012).

Школско окружење игра такође важну улогу у формирању адолесцентског понашања. Школске стратегије превенције и образовни програми који обухватају социјалне вештине и управљање стресом могу бити кључни у смањењу ризичног понашања.

Друштвени фактори, укључујући медијски утицај и културне норме, такође доприносе формирању адолесцентског понашања. Медији који посебно истичу ризичне и деструктивне облике понашања могу утицати на адолесценте, обликовати њихове ставове и угрожавати њихове одлуке.

Схватање и обраћање ризичног понашања у адолесценцији представља изазов за образовне, породичне и друштвене системе. Проактивне мере, као што су образовни програми и подршка породицама, имају потенцијал да утичу на смањење ризика и формирање здравијих облика понашања у овом критичном периоду развоја.

Адолесценција је раздобље између детињства и зрелог доба у коме се одвија телесно и психичко сазревање. Мада нема општег узрасног одређења интелигенције, често се адолесцентним означава период од око једанаест, до раних двадесетих година.

У истраживању психосоцијалних проблема током адолесцентног периода, широко је прихваћена подела на две категорије проблема:

- екстернализујуће и
- интернализујуће (Миливојевић, Драговић, 2012).

Интернализујућима се називају емоционални, когнитивни и телесни проблеми као што су депресивност, анксиозност, снижено самопоштовање и поремећаји исхране. Назив „интернализујући” потиче од претпоставке да су ови проблеми у већој мери усмерени ка властитој личности, а мање ка социјалном окружењу.

Насупрот овоме, екстернализујући су они проблеми који су усмерени ка споља, односно везани су за однос особе према другим особама, друштвеним институцијама и нормама. У њих се убрајају агресивност, делинквенција, злоупотреба алкохола, дувана, дрога и изражени отпор према друштвеним очекивањима.

Екстернализујући проблеми се у литератури често називају само проблемима у понашању. Проблеми у понашању обухватају коришћење алкохола, проблематично пијење, пушење цигарета, коришћење марихуане и других илегалних дрога, опште девијантно понашање (делинквентно понашање и друге поступке кршења норми), ризичну вожњу и превремене сексуалне односе.

У америчкој класификацији болести ДСМ IV, поремећај понашања сврстан је у категорију болести под називом Дефицит пажње и дисруптивни поремећаји понашања. Критеријуми дијагностификовања нешто мало се разликују, али суштински се поклапају са европским критеријумима класификације болести. Ближе разумевање поремећаја описује се детаљније клиничком сликом (Дуканац, 2021).

Због хетерогености симптома, испољено понашање се сврстава у четири групе:

- агресивно понашање према људима или животињама,
- намерна деструкција имовине,
- преваре или крађе,
- озбиљно кршење правила понашања (Дуканац, 2021).

2. ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ АГРЕСИВНОСТИ

У распону академског истраживања и обрађивања, приступ проблему агресивности представља изузетно значајан аспект у сфери психологије и социјалних наука. Агресивност, као комплексан и многозначан феномен, захтева многоплански приступ, укључујући психолошке, социолошке и биолошке аспекте, како би се добило дубље разумевање и ефективне стратегије превенције и интервенције (Поповић, Ћитић, 2008).

У психолошком контексту, агресивност се често истражује из перспективе когнитивних, емоционалних и бихевиоралних фактора. Проучавање како су облици мишљења, емоционални регулациони механизми и бихевиорални образаци укорењени у различитим контекстима живота појединца кључно је за идентификацију и разумевање узрока агресивности.

Додатно, истраживање биолошких аспеката, као што су генетске претпоставке и хормонални дисбаланси, пружају непоцењиве информације о биолошким основама овог понашања.

Социолошки приступ агресивности фокусиран је на друштвене и културне утицаје који обликују и подстичу овакво понашање. Проучавање социјалних динамика, укључујући породичне, образовне и друштвене факторе, битно је за стварање широке слике агресивности (Миливојевић, Драговић, 2012).

Преостали усмерени национални, културни и историјски контекст доприносе разумевању традиционалних и културно дефинисаних облика агресивног понашања.

На практичном плану, различите интервенције и програми превенције изискују комплексан приступ. Психосоцијална образовања, тренинг ангажовања и стратегије управљања стресом могу представљати корисне алате у раним стадијумима живота. Уз то, фокус на развоју социјалних вештина и подршци за особе које су изложене агресивности може бити од суштинског значаја.

Укратко, приступ проблему агресивности захтева холистички преглед и мултидисциплинарни приступ. Само интегрисано разумевање и сарадња између различитих области истраживања може довести до напретка у контролисању и смањењу овог важног друштвеног изазова.

Упркос дугој традицији научног истраживања агресије, агресивности и агресивног понашања, данас још увек не можемо говорити о јединственој и општеприхваћеној дефиницији.

Агресивност, као честа карактеристика понашања људи, изазива велике проблеме у једном друштву, те је и често предмет проучавања и истраживања са циљем да се открију узроци агресивности, њени појавни облици и последице које оставља како на појединца, тако и на друштво у целини (Поповић, Ћитић, 2009).

Иако су мишљења аутора противречна у вези природе и начина развоја агресивности, неоспорно је да агресивност има одређене функције везане за нагон самоодржања и за социјални живот људи. У различитим развојним периодима доминирају различити облици агресивности. У раном детињству водећу улогу имају инструментална, физичка и директна агресија и оне се задржавају до краја предшколског узраста.

Са поласком у школу долазе до изражаја пасивна, вербална и индиректна агресивност и на том узрасту је лако уочљива разлика између активне и пасивне агресивности. Тада се појављују и скривени облици агресивности као што су лагање и крађа (Станић, 2008).

Учесталост агресивног понашања смањује се у адолесценцији, али се повећава његова озбиљност. Адолесценти се суочавају не само са проблемима везаним за родитеље, већ и са проблемима везаним за школу, наставнике и вршњаке. Код одраслих, агресивно понашање се манифестује кроз криминално понашање у коме преовладава физичко насиље и агресија (Савовић, 2004).

Истраживања агресије и агресивног понашања у школској и друштвеној средини значајна су, пре свега, због чињенице да се у свим развијеним друштвима бележи просечни раст различитих облика друштвено неприхватљивог понашања мотивисаног нивоом агресивности (Савовић, 2005).

Приступ овом проблему је увек интердисциплинарног карактера јер покреће питања којима се бави социјална психологија, психологија криминала, социјална патологија и специјална едукација и рехабилитација.

3. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА

Појмовно одређење агресивног понашања представља сусрет изазовног концепта који захтева прецизно и интердисциплинарно разматрање. У оквиру различитих научних

области, агресивност се може посматрати као комплексан феномен који обухвата разноврсне аспекте психолошке, социолошке и биолошке природе.

Са становишта психологије, агресивност се дефинише као намерно понашање које има за циљ да изазове штету, физичку или емоционалну, другој особи или објекту. Овакав приступ укључује анализу когнитивних и емоционалних процеса који леже у основи оваквог понашања, усмеравајући пажњу на мотивацију и перцепцију појединца (Поповић, Ћитић, 2009).

Социолошко гледиште агресивности фокусира се на друштвене факторе и контекст у коме се понашање одвија. Агресивност може бити условљена друштвеним нормама, културним стереотипима или структурама моћи. Овде, агресивност се посматра као производ друштвених интеракција и динамике, а не искључиво као резултат индивидуалних фактора.

На биолошком нивоу, агресивност је често истраживана у контексту генетике и неуробиологије. Испитивање наследних компоненти и хормоналних аспеката агресивног понашања пружа увид у физиолошке основе овог феномена.

Основно појмовно одређење агресивног понашања, стога, захтева укључивање различитих перспектива и истраживачких приступа. Примена оваквог комплексног разгледања омогућава дубље разумевање агресивности и креира основу за ефективне превентивне и интервентне стратегије у области психологије, социологије и биологије.

Термин агресија се користи за различите појаве. Многобројни покушаји одређења агресије у правцу означавања мотива, акције или црте личности, указују на сложеност проучавања ове проблематике и одсуство јединства у детерминацији ове значајне појаве.

На агресивност можемо гледати као на начин реаговања, који представља урођену, природну реакцију на напад, а о агресивном мотиву говори само онда када постоји задовољство у самом агресивном акту (Поповић, Ћитић, 2009).

Агресивност посматрана као црта личности подразумева мање-више доследно непријатељско и разорно опхођење према својој ближој и даљој околини, док се агресивно понашање дефинише као напад, насртање, односно, као један чин понашања усмерен против неких личности, предмета или садржаја.

Под општим одређењем агресивности у правцу понашања сматра се широк дијапазон насилних понашања који имају за циљ да се другој особи нанесе штета или уништи неки објекат, при чему се агресивна понашања могу сматрати специфичним формама антисоцијалног понашања (Поповић, Ћитић, 2009).

Преклапања су својствена и за типологије агресивности, услед чега се често не може повући јасна граница између различитих врста агресије. Стога, критеријуми од којих истраживачи полазе у проучавању овог сложеног феномена, значајно утичу на поделу агресивних понашања. Појам агресивности се, за разлику од ширег појам агресије, најчешће односи на трајније особине или стања личности, односно на скуп понашања и тенденција који су релативно постојани (Родић, 2012).

Унутар категорије агресивног понашања можемо разликовати бројне врсте агресивности. У већини савремених схватања агресивности наводи се дистинкција између два основна облика агресивног понашања – једно мотивисано емоционалним променама у организму, а друго тежњом за постигнућем одређених спољашњих циљева.

Постоји неколико критеријума по којима можемо разликовати агресивна понашања:

- агресивност према узроку агресивног понашања-импулсивна (експресивна), инструментална, реактивна и провокативна агресија;

- агресивност према начину изражавања-латентно и манифестно агресивно понашање, при чему је могуће разликовати физичку од вербалне агресије, у зависности од начина изражавања;
- агресивност према циљу коме је усмерена – директна и индиректна агресивност, и
- агресивност према правцу испољавања агресивности – реактивна и проактивна агресија (Поповић, Ћитић, 2009).

4. АГРЕСИВНО ПОНАШАЊЕ У ПЕРИОДУ ДЕТИЊСТВА И АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ

Осећај детета о прихваћености, вољених и разумевању представља предуслов за успешно дисциплиновање и развој адекватног менаџмента емоција. Најмлађи учесници у друштву, често осећајући љутњу, иако неуспешно артикулишу разлог тога, преостају са

изазовима у изразу тих емоција на начин разумљив одраслима. Контекст у коме се деца налазе, укључујући изложеност наређивању од стране одраслих, контроли, злостављању, или презаштићеност, може утицати на их реакције, улазећи у спиралу љутње, беса и незадовољства (Поповић, Ћитић, 2008).

Кључеви савети за промовисање адекватног менаџмента емоција деце укључују сарадњу без такмичења и показивања моћи, прихватање дететових емоција и њихово вербализовање. Кроз овакав приступ, дете научава да препознаје и именује своја осећања. Комуникација родитеља, која истиче разумевање и спремност за помоћ, служи као модел за дететово развијање здравих стратегија испољавања емоција.

У случају када дете прибегава агресивном понашању према другој деци, важно је учинити му јасним да такво понашање није прихватљиво, али и изразити разумевање за емоционалну узнемиреност која га могла надјачати. Ово захтева од родитеља активну улогу у промовисању алтернативних начина изражавања љутње. У тим случајевима, примена различитих техника употребом креативних метода, као што су цртање, игра, и приповедање прича, представља средство којим се подржава дететов развој и оснажују структуре саморегулације (Родић, 2012).

Уколико родитељеви напори не дају очекиване резултате, и постоји забринутост у вези са учесталом агесијом детета, препоручљиво је потражити стручну помоћ. Стручњаци, у сарадњи с родитељима и дететом, могу пружити подршку и адекватне стратегије које ће подстаћи здрав развој и менаџмент емоција.

Узроци агресивног понашања младих су многобројни и често их обликују различити фактори:

- Ситуација у друштву: Ратне околности и стресне ситуације могу уздрмати основне вредности и правила у школама и породицама. Опасности, претње, ограничења и фрустрације проистекле из рата и стреса могу подстицати агресивно понашање.

- Ситуација у школи: Деца се често плаше неуспеха, посебно под притиском неиспуњених очекивања родитеља. Идеализоване слике о одличности у учењу, спорту или уметности могу бити илузорне и створити страх од неуспеха.
- Савремени стил живота: Утицај медија, изложеност насилним сценама на ТВ-у, насловним странама новина и насилничким игрицама на компјутеру може допринети насилним облицима понашања. Деца често копирају или имитирају моделе насиља које виде.
- Породични односи: Васпитање у породицима с високим степеном агресије иде у корак с агресивним понашањем деце. Недостатак љубави и топлине у породици може изазвати агресивност као одговор на стварање беспомоћности.
- Здравих породичних односи: За развој детета кључно је имати отворене разговоре, јасну комуникацију, узајамно поштовање, договарање и осећај припадности породици. Оваквим односима можемо смањити агресивност деце у различитим ситуацијама (<http://www.dzzabalj.rs/index.php/kutak-za-pacijente/zdravstveni-saveti/saveti-patronazne-sluzbe/agresivnost-kod-mladih-ljudi> (приступ: 10.11.2023.))

Често се и сама агресивност детета толерише, што може бити одраз породичних вредности. С друге стране, истраживања показују да и претерана брига мајке, која је малтретирана од стране неког другог, може изазвати ситуације у којима дете не може да изрази своје стање и суочи се са проблемом, јер је ту мајка која га превише штити, брине, и контролише (<http://www.dzzabalj.rs/index.php/kutak-za-pacijente/zdravstveni-saveti/saveti-patronazne-sluzbe/agresivnost-kod-mladih-ljudi> (приступ: 10.11.2023.))

У контексту тинејџерског развоја, љутња представља интегрални аспект емоционалног репертоара и, као што је и са другим емоцијама, нека својства агресивног понашања неопходно је разумети као природна процесе.

Феномен љутње и придружене агресивности не би требало претстављати искључиво нежељено и погрешно понашање, већ као индикатор способности комуникације и изражавања младе особе у фази изазовног периода тинејџерства.

Тинејџерско доба карактерише значајан број физичких и емоционалних промена, као и истовремена потреба за разумевањем својих нових идентитетских динамика. Не само што тинејџер стражи о физичким променама и самоприхватању, већ и постаје активан учесник у различитим друштвеним разговорима, укључујући и теме као што су политика, морал, привилегије и права.

У том контексту, родитељ игра кључну улогу у подршци и навођењу тинејџера кроз ове изазовне периоде. Појава љутње и агресивности може представљати облик комуникације тинејџера, али родитељи се често сусрећу са изазовима у подношењу оваквих испада. Важно је разумети да тинејџер често налази сигурност и изразити јаче емоције у разговорима са родитељима, знајући да је прихваћен и вољен.

Упркос изазовима, родитељи су позвани да разговарају са тинејџером на пажљив и људски начин, избегавајући особно узимање његових испада. Постављање јасних и конзистентних граница, заједно са активним слушањем и именовањем емоција, могу бити корисни методи управљања оваквим ситуацијама.

У случају да љутња и агресивност тинејџера превазилазе нормалне границе, и ако постоји брига о могућим проблемима, важно је тражити стручну помоћ. Родитељи имају кључну одговорност у обезбеђивању потребне подршке и помоћи за адекватан развој свог детета у тинејџерском периоду.

5. ПРЕВЕНЦИЈА АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА У ПЕРИОДУ ДЕТИЊСТВА И АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ

Превенција агресивности код деце и младих представља комплексан и многовекторан задатак који захтева систематски приступ и сарадњу различитих стручњака, образовних институција и породица. Циљ је изградити окружење у којем деца могу развијати здраве облике изражавања емоција и решавања конфликта, што доприноси општем друштвеном благостању.

Први корак у превенцији агресивности је разумевање узрочника и фактора који доприносе развоју агресивног понашања код деце. Студије упућују на то да породични, школски, и друштвени контексти играју битну улогу. У породицима где постоје топли и подржавајући односи, где је комуникација отворена и где се промовише позитивно међусобно важење, деца су склонија развијању здравих начина изражавања емоција.

Школе играју кључну улогу у превенцији агресивности кроз усмеравање образовних програма ка развоју социјалних вештина, емоционалне интелигенције и решавања конфликта. Важно је да школе промовишу атмосферу учења која наглашава поштовање различитости, емпатију и толеранцију (Миливојевић, Драговић, 2012).

Друштвена средина такође има утицај на формирање агресивног понашања. Медији и технологија, ако се користе без надзора, могу експоненцијално повећати изложеност насиљу и агресивним сценама. Потребно је развијати програме и стратегије које образују децу о медијском алфабетизму и изразити јој анализи садржаја (Секулић, 2010).

У супротном, превенција агресивности захтева и сарадњу са породицама. Родитељи треба да буду освештени о значају посвећености и времена које усмеравају својој деци, постајући угледни модели у изражавању емоција и решавању конфликта. Систематски приступ превенцији агресивности укључује интервенције на свим нивоима друштва, омогућавајући деци и младим људима да развијају социјалне и емоционалне компетенције, а што доприноси стварању хармоничног и безбедног окружења.

ЗАКЉУЧАК

Агресивност код деце и младих представља суштински изазов у савременом друштву, чији је разумевање и управљање од изузетне важности за општију благостање заједнице. Низ фактора, укључујући породичне, школске и друштвене околности, утичу на развој агресивног понашања у младалачком периоду. Како би се усмерила ова тенденција и обезбедило здравије окружење за децу и младе, потребно је сагледати комплексност узрочника и унапредити стратегије превенције.

Превенција агресивности барата различитим нивоима интервенција, почевши од породичних средина, школских програма и друштвених подстицања. Породице треба да

буду осветљене о улози коју играју у формирању емоционалних и социјалних компетенци и бити подршка у изградњи позитивних облика изражавања емоција.

Школе, као кључне институције, требају развијати програме који посебан акценат стављају на социјалним вештинама, решавању конфликта и критичком размишљању. Друштво у целини треба промовисати културу толеранције и поштовања различитости, смањујући изложеност младих насилним сценама у медијима.

Уколико се наставе напори у подизању свести, образовању и усмеравању ресурса ка превенцији, постоји шанса за значајан напредак у смањењу агресивности код деце и младих.

Овакав подухват не само што доприноси здравијем развоју младих људи, већ и ствара друштво које је способно на адаптацију и решавање конфликта на конструктиван начин, што је суштински услов за хармоничну будућност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дуканац, В. (2021). Адолесценција: метаморфоза тела и психе. Београд: Висока школа социјалног рада.
2. Миливојевић, Т., Драговић, К. (2012). Агресивност и асертивност у комуникацији – недостаци и ограничења теорије асертивности. ЦМ – Часопис за управљање комуницирањем, 7(2), 95-116.
3. Поповић Ћитић, Б. (2008). Агресија код девојчица: Кључни истраживачки налази. Београдска дефектолошка школа, 14(2), 161-175.
4. Поповић Ћитић, Б. (2009). Насилно понашање ученика београдских школа. Београдска дефектолошка школа, 15(2), 121-139.

5. Родић, Н. (2012). Анксиозност, депресивност и асоцијална агресивност као предиктори недоследности родитеља у васпитању. Педагошка стварност, 58(1), 130-139.
6. Савовић, Б. (2004). Агресивно понашање ученика у школи. Педагогија, 59(2), 68-86.
7. Савовић, Б. (2005). Социјални односи у школи и агресивно понашање ученика. Иновације у настави, 18 (4), 58-72.
8. Секулић, Д. (2010). Васпитни став родитеља као фактор агресивног понашања ученика основне школе. Педагошка стварност, 56(1-2), 133-151.
9. Станић, И. (2008). Агресија младих и њихово сузбијање. Педагошка стварност, 54(1-2), 147-163.
10. <http://www.dzzabalj.rs/index.php/kutak-za-pacijente/zdravstveni-saveti/saveti-patronazne-sluzbe/agresivnost-kod-mladih-ljudi> (приступ: 10.11.2023.)